

TARAQQIYAT TADQIQOTLARI | ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ DEVELOPMENT STUDIES

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАНЛАР | НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ КОНФЕРЕНЦИИ
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCES

Volume II, Issue-22, (October) 2024

Journal homepage: <https://inashr.uz/index.php/rid>

ISMATOV Abrorjon

*Namangan davlat universiteti
tayanch doktoranti*

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA SHAXSNING IJTIMOIYLASHUVI

ANNOTATSIYA

Maqolada axborotlashgan jamiyatda shaxsning ta'lim-tarbiya ta'sirida inson psixologik funksiyalarining takomillashuvi, ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, xulq-atvor me'yor va qoidalarining o'zlashtirilishi, dunyoqarashining boyish jarayoniga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Shaxs, ta'lim-tarbiya, psixologiya, takomillashuv, qadriyatlar, ijtimoiy-axloq, axborot, jamiyat, dunyoqarash.

ANNOTATION

The article focuses on the process of improvement of human psychological functions, acquisition of social and moral values, norms and rules of behavior, enrichment of the worldview under the influence of education and training of the individual in the information society.

Keywords: personality, education, psychology, improvement, values, socio-ethics, information, society, worldview.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается процесс совершенствования психических функций человека, усвоения социальных и нравственных ценностей, норм и правил поведения, обогащения мировоззрения под влиянием воспитания и обучения личности в условиях информационного общества.

Ключевые слова: личность, образование, психология, совершенствование, ценности, социальная мораль, информация, общество, мировоззрение.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiyalarning tez tarqalishi ham g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlarning intensivlashuviga sabab bo'lmoqda. Ma'lumki, axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining potentsiali o'zaro axborot almashinuvining yangi shakllari va imkoniyatlarini ochadi, fuqorolik jamiyati barpo etilishi va mustahkamlanishiga ko'maklashadi, iqtisodiy islohotlarni va mamlakatni demokratlashtirish jarayonlarini yanada jadallashtirish imkonini beradi. Faqatgina axborotlarning qaysilarini qabul qilish ijobiy natija beradi-yu, qaysi biri salbiy natija berishini insonlar tushunib olish lozim.

Professor, faylasuf Q.Nazarov qat'iy ta'kidlashicha, "hozirgi globallashtirish jarayonida axborot g'oyaviy ta'sir o'tkazish vositasiga aylanib bormoqda. Ayrim mafkura poligonlari o'zlarining g'arazli maqsadlariga erishishda axborot xurujlaridan foydalanmoqda" [1].

Ijtimoiylashuv jarayoni o'zining sifat xususiyatlariga, tarkibiga, qonuniyatlariga, omillariga, shart-sharoitlariga, boshqarilishiga va ijtimoiylashgan insonda namoyon bo'lishiga (uning xususiyatlari, sifatleri, o'ziga xosliklari) ko'ra murakkabdir. Ana shu sababli u o'zida turli fanlar tomonidan ko'rib chiqiladigan ijtimoiylashuvning xilma-xil – madaniy, axloqiy, huquqiy, mehnat, psixologik ko'rinishlarini aks ettiradi.

Pedagogika haqida gap ketganda esa, bu sohadagi ijtimoiylashuv jarayoni pedagogikaning predmeti, sohasi va ehtiyojlarining o'ziga xosligini hisobga olib, pedagogik ijtimoiylashuv turi sifatida alohida e'tibor bilan qarab o'tiladi.

Bu insonning dunyoga kelgan vaqtdan boshlab ijtimoiy belgilangan va muhim pedagogik yangidan shakllanuvchi tajribalarni – tarbiyalanganlik, ta'lim olganlik, ma'lumotlilik va rivojlanganlik hamda ularning kelgusidagi butun umri mobaynida muttasil o'zgarib borishi (mukammallashuvi) jarayoni va yuzaga kelish natijasidir.

Bu holda shaxsga nisbatan sust ravishda yondashuv kuzatilmaydi, balki u ijtimoiy munosabatlarning va pedagogik tizimning sub'yekti sifatida, tajriba egallashda faollik va mustaqillikni namoyon qiluvchi hamda o'z-o'zini shakllantiruvchi, shu bilan birga o'z hayot yo'li uchun javobgarlikni his etuvchi sub'yekt sifatida qaraladi. Pedagogikaning vazifasi – insonga fikrlovchi shaxs, ijtimoiy faol fuqaro bo'lib yetishishiga, jamiyatda o'z o'rnini va xulq-atvorini, o'z istak-maqсадlarini yo'nalishini anglaydigan, pedagoglar va jamiyatdagi pedagogik tizim bilan birgalikda umuminsoniy qadriyatlarni saqlash va mustahkamlashga yo'nalgan shaxs bo'lishiga yordam berishdir.

Ijtimoiylashuvning quyidagi umumiy mexanizmlari mavjud:

- ana'naviy – oila va yaqin muhit orqali o'quvchilarni ijtimoiy faollikka jalb etish, faoliyat va muloqotda maqbul shar-sharoitlarni yaratish;

- institutsional – ijtimoiy institutlar va ta'lim muassasalari tomonidan o'quvchilarning rivojlanishi uchun zaruriy shart-sharoit va imkoniyatlarni yaratish;

- shaxslararo – o'quvchilarni ijtimoiy aloqalar tizimiga jalb etish, ularda muloqotmandlik malakalarini rivojlantirish;

- refleksiv – o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini loyihalashni pedagogik qo'llab-quvvatlash orqali individual ongni taraqqiy ettirish. Ijtimoiylashuvning quyidagi umumiy mexanizmlari mavjud: ana'naviy, institutsional, shaxslararo, refleksiv

O'quvchilarni ijtimoiylashtirishning muhim sharti ularda ijtimoiy kompetentlikni qaror toptirishdir. Ijtimoiy kompetentlik insondan ijtimoiy vaziyatlarga yo'nalganlik va boshqarish qobiliyatini talab etuvchi boshqa kishilar bilan kommunikatsiyani yo'lga qo'yishda o'z ifodasini topadi. Ijtimoiy kompetentlikning asosiy, ijtimoiy orientatsiya, shaxs integratsiyasi va umumijtimoiy tajriba kabilar kiradi.

Individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayonning natijasi uzluksiz xususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni odatda, individning o'z faoliyatini va o'zini o'rab turgan ijtimoiy davrasini tubdan o'zgartirish davrlari bilan bog'laydilar. Moslashish jarayonining ijtimoiy muhitga faol ta'sir etish ko'rinishi va muhitdagi maqsad va qadriyatlarni kelishuvchanlik bilan, passiv qabul qilish ko'rinishi bo'ladi. Ijtimoiy moslashuv shaxs ijtimoiylashuvining asosiy ijtimoiy-psixologik omillaridan biridir. Ijtimoiy moslashuvning samaradorligi ko'p jihatdan individ o'zini va o'zining ijtimoiy aloqalarini qanchalik o'xshash (adekvat) anglashiga bog'liq.

O'zi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurning noto'g'riligi yoki yetarlicha emasligi Ijtimoiy moslashuv ning buzilishiga olib keladi, bu holat (voqelik) ning eng ayanchli ko'rinishi autizm (individning atrofdagilar bilan muloqot qilishdan qochib, o'zining ichki kechinmalari dunyosiga g'arq bo'lishi) dir. Ijtimoiy moslashuv muammosi jahon psixologiyasida psixoanaliz, autizm, deprivatsiya kabi ilmiy yo'nalishlarda tadqiq etib kelinadi. Bunda asosiy e'tibor moslashuvning buzilishiga (ruhiy sohadagi buzilishlar, begonalarlashish, apatiya, alkogolizm, giyohvandlik va boshqalar) va uni tuzatish (korreksiyalash) ning psixoterapevtik uslublariga, autotrening, sotsiotrening vositalariga yo'naltiriladi.

Muhitga shaxsning kirishib ketishi uning xulqi, faoliyati, muomalasi orqali sodir bo'lsa moslashishning mukammalligi vujudga keladi. Shaxsning katta yoki kichik guruhlar muhitiga moslashishi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilashga yordam beradi.

Dunyoning nufuzli ilmiy tadqiqot markazlarida axborotlashgan jamiyati fenomenini tadqiq etish, uning amaliy va ilmiy-konseptual ahamiyatiga doir izlanishlar olib borilmoqda.

Tarixiy taraqqiyotning hozirgi bosqichida siyosiy kommunikatsiyalarda ramziy shakllarning roli shubhasiz, ortib bormoqda. Butunjahon elektron tarmoq haqida S.Morze “elektron fuqarolar jamiyati” haqidagi klassik metaforani shakllantirdi [2, B.91].

Bu axborot markazlarining har kuni butun sayyora aholisining shaxsiy hayotiga tajovuz qilish va oddiy kommunikativ shakllar tufayli ularning ruhiyatiga ta’sir qilish qobiliyatini isbotlaydi. Simvolizm nafaqat ijtimoiy munosabatlarga ma’lum bir ijtimoiy yo’nalish berishga, balki siyosiy voqelikning o’zini qurishga ham qodir. Shu munosabat bilan mafkuraning “ramziy” talqini tarafdorlari Frankfurt maktabi vakillarining mafkuraviy tamoyillariga yaqinlashadilar. Ularning ikkalasi ham har xil boshlang’ich pozitsiyalardan bo’lsa ham, mafkurani ramzlar bilan to’yingan axborot maydonida butunlay yo’q qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, bu boradagi qarashlar axborot xavfsizligini ta’minlash muammosiga biroz boshqacha qarash imkonini beradi. Zero, axborot maydonining o’zi “sof ko’rinishida” millatlar, davlatlar yoki mafkuralar xavfsizligiga tahdid sola olmaydi. Axborot ramziy shakllar orqali o’ziga xos mafkuraviy vazifalarni bajarsa, jamiyat xavfsizligiga tahdid solishi mumkin. Aslida, bu holatda biz “zararsiz” ma’lumot bilan emas, balki “ko’pchilik fuqarolar uchun ochiq mafkura” bilan shug’ullanamiz. Shu sababli, bizning fikrimizcha, ilmiy adabiyotlarda keng tarqalgan “axborot xavfsizligi” tushunchasini “mafkuraviy xavfsizlik” atamasi bilan almashtirish kerak.

Axborotlashgan jamiyatda shaxsning ijtimoiylashuvi, shuningdek "sotsializatsiya" deb ham ataladi, shaxsga jamiyatda o’z o’rnini topish, jamiyat a’zolari bilan muloqotda bo’lish va o’zining qo’shniy qobiliyatlarini rivojlantirishni anglatadi. Shaxsning ijtimoiylashuvi jismoniy, ma’naviy va intellektual rivojlanishi orqali sodir bo’lishi mumkin.

M.Kastels ta’kidlaganidek, “yangi kuch axborot kodlarida, vakillik obrazlarida bo’lib, ular asosida jamiyat o’z institutlarini tashkil qiladi, odamlar esa o’z hayotini quradilar va o’z xatti-harakatlari to’g’risida qaror qabul qiladilar, odamlar ongi shunday kuch markazlariga aylanadi” [3, B.206].

Shuning uchun ham zamonaviy sharoitda, hokimiyatni bir vaqtning o’zida aniqlash mumkin va uni tushunish mumkin emas, chunki hokimiyat jamiyatning madaniy kodlari va kodlari atrofida cheksiz kurash funksiyasiga aylanadi.

Har qanday jamiyatda axborot hamisha mamlakat taraqqiyotining ko’zgusi, kishilarning ongi, dunyoqarashi va siyosiy saviyasining shakllanishida asosiy vosita bo’lib xizmat qilib kelgan. Ushbu holat ayniqsa, shiddatli sur’atlar bilan o’zgarib borayotgan bugungi globallashuv zamonida har qachongidan ko’ra keng quloch yoyib bormoqda. Binobarin, kundalik haetning birorta sohasini ommaviy axborot vositalarisiz tasavvur qilib bo’lmaydi [4].

Sotsiolog M.Sodirjonov o’zining tadqiqotlarida – Har narsaning yaxshi va yomon tarafi bo’lganidek, so’nggi yillarda internetning ham jiddiy xatarlari yuzaga chiqmoqda. Eng achinarlisi, buzg’unchi, yot oqimlar ijtimoiy tarmoqlardan o’zlarining g’arazli maqsadlari yo’lida foydalanmoqdalar. Bu esa yoshlarni o’z domiga tortayotgani, ayrim saytlarda behayollik, axloqsizlik kabi ayanchli illatlar targ’ib etilayotgani, shuningdek, turli fitnalar, jamiyatni beqarorlashtiruvchi yolg’on ma’lumotlar berilayotgani afsuslanarlidir [5, B.36-40].

Ijtimoiylashuvning bir qismi quyidagi ko’rsatmalar orqali sodir bo’ladi:

O’z-o’zini aniqlash – Shaxs o’zining o’zining kimligini va qadriyatlarini tushunish orqali o’z-o’zini aniqlaydi.

Jamiyat bilan muloqot – Shaxs jamiyat bilan muloqotda bo’lish orqali o’z o’rnini topadi va uning a’zolari bilan o’zaro munosabatlarni rivojlantiradi.

Tajriba va ko’nikmalar – Shaxs jamiyat bilan muloqotlarida, o’z hayoti davomida qo’lga kiritgan tajribalari va o’rganishlari orqali o’zini rivojlantiradi.

Jamiyatda ishtirok – Jamoat tashkilotlarida, jamiyat faoliyatlarida va boshqa ijtimoiy muhitlarda ishtirok etish shaxsning ijtimoiylashuvi uchun muhimdir.

O‘z fikrlarini ifoda qilish – Shaxs o‘z fikrlarini ifoda qilish, fikr-mulohazalarni almashish va jamiyatda o‘zining o‘rnini qo‘llab-quvvatlash orqali ijtimoiylashuvi rivojlanadi.

O‘z-o‘zini rivojlantirish – Shaxs o‘zini ma’naviy, intellektual va jismoniy tarbiyalanishi orqali o‘zini rivojlantirishi mumkin.

Shaxsning ijtimoiylashuvi, jamiyat bilan o‘zaro munosabatlarni rivojlantirish, o‘z o‘rnini topish va jamiyatning faoliyatlarida ishtirok etish yordamida sodir bo‘ladi. Bu jarayon shaxsga o‘zining jamiyatdagi o‘z-o‘zini aniqlash, o‘zini rivojlantirish va jamiyat bilan birgalikda rivojlanish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Назаров Қ. Фоялар фалсафаси. - Т.: Академия, 2011. 36 б.
2. Трахтенберг А.Д. Дискурсивный анализ массовой коммуникации как идеологический инструмент // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология, 2006. № 8. С. 91
3. Кастельс М. Власть коммуникации. 3-е изд. Пер.с англ. под науч. ред. А.И. Черных. М. 2020. С. 206
4. М. Содиржонов АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТДА ЭТНИК МУНОСАБАТЛАР ВА ЖАРАЁНЛАРНИНГ ЁРИТИЛИШИ // Academic research in educational sciences. 2024. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ahborotlashgan-zhamiyatda-etnik-munosabatlar-va-zharayonlarning-yoritilishi> (дата обращения: 06.10.2024).
5. Содиржонов М. Yoshlar kundalik hayotining virtuellashuv sabablari va omillari (sotsiologik tahlil) //in Library. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 36-40.